

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗІСТАВНОГО ВИВЧЕННЯ ОРНІТАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ В РОСІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

Л. В. Дробаха (Кіровоград)

Питання зіставного вивчення мов розглядає контрастивна лексикологія – розділ контрастивної лінгвістики, що займається синхронно зіставним аналізом лексико-семантичних відмінностей у мовних системах. Поняття мовної системи зумовлює наявність складових, а саме: лексичних, граматичних, стилістичних елементів тощо. Саме за їх допомогою і через їхню призму виявляє себе та чи інша мова, синтезуючи їх у відповідності певних правил. Важливим є також і сприйняття певним народом оточуючого світу, яке відображається у мовній картині. В одній зі своїх праць Вільгельм фон Гумбольдт зазначав: “Мова і духовна сила народу розвиваються не відокремлено одна від одної і не послідовно одна за іншою, а складають виключно і неподільно одну і ту ж дію інтелектуальної спроможності” (Гумбольдт, 1984, 10). В кожній мові є свої особливості відображення світу. Саме зіставний аналіз надає можливість глибшого розкриття цих особливостей в рідній мові і національній культурі поряд з іншими мовними картинами світу.

Відбір параметрів зіставлення відіграє неабияку роль, оскільки певні мовні факти детально продемонструють наявні відмінності між мовами. Якщо увага зосереджується на змісті мовних одиниць, то зіставлення відбувається за семасіологічними параметрами. Одним з них є зіставлення особливостей синонімії в різних мовах. Наприклад, в укр. мові існують синонімічні назви одного денотату: *пелікан — баба; ворона — тава; чайка — мева, кигитка; горобець — жевжик.*

Зіставний аналіз лексики виявляє факти, коли в мові одне і те ж слово може позначати різні предмети чи мати різні відтінки в одному і тому ж

контексті; наприклад, укр. *журавель* — птах, пристрій біля колодязя; укр. *вівсянка* — борошно, птах, ставкова риба; нім. *drizd* — *die Drossel* — птах, тех. дросель, вільха; нім. *шпак* — *der Star* — птах, відомий митець театру чи кіно, хвороба оболонки ока. Особливості формування подібних переносних значень є яскравим свідченням неповторності національно-мовних особливостей.

Для більш детальної картини, яка б містила в собі засоби позначення понять, виявлення співвідношень, важливими є ономасіологічні параметри, що вказують на відмінності засобів та джерел номінації. Порівняймо: рос. *зеленушка* — укр. *зеленяк* — нім. *der Grünling* (*grün* — зелений); рос. і укр. *мухоловка* — нім. *der Fliegenfänger* (*die Fliege* — муха; *fangen* — ловити); ці назви є однокореновими і таким чином співпадають при відображенні даних реалій в цих трьох мовах. Поряд з цим можна навести приклади, що вказують на спільні джерела походження та запозичення: альбатрос, какаду, ківі та ін.

Контрастивна лексикологія та її ономасіологічні параметри надають можливість простежити національне сприйняття одного і того ж птаха (реалії), де назва має різну мотивацію: рос. *канюк* — укр. *канюка* (поведінка) — нім. *der Mäusebussard* (*die Maus* — миша; їжа); рос. *дубонос* (вигляд) — нім. *der Kernbeisser* (*der Kern* — плід, *beissen* — кусати; поведінка).

В процесі історичного розвитку в різних мовах слова, які *належать до орнітальної лексики* і позначають певні реалії, набувають також і переносних значень. В своїй більшості вони містять різні характеристики людини, пов'язуючи їх, в даному випадку, з птахами. Наприклад, часто зустрічається словосполучення *вільний птах*, де мається на увазі людина, незалежна у своїх вчинках і поведінці: “Мы вольные птицы; пора, брат, пора!” (Пушкін, “Узник”).

В російській і українській мовах часто використовуються у мовленні певні назви птахів, які вживаються як пестливі називання дівчини, жінки, чоловіка тощо: рос. “Помни же, голубка: была печаль, сплыла печаль...” (Тургенев, “Накануне”); укр. “— А хто се тут? — питаю.

— Я, дівчино — горличко!”

“Здоровенька була, дівчино, — промовила до мене.

— Просимо на вечерю, зозулько!” (М. Вовчок, “Інститутка”)

— “Добрыдень, моя голубка!” (Шевченко, “Наймичка”)

Через поведінку і зовнішність птахів розкриваються поряд з позитивними також і негативні риси людини. В аналізованих мовах є приклади слів, значення яких співпадають при емоційному сприйнятті птаха у рос., укр., нім. мовах (*курка* — мокра курка; *пава* — гордовита, як пави; *папуга* — все повторює, як папуга; *страус* — страусяча поведінка; *сорока* — балакуча, як сорока).

В текстах художньої літератури мовні одиниці часто набувають додаткове забарвлення, зумовлене особливостями національно-мовного бачення того чи іншого народу. “Естетична важливість мовної одиниці, і окремо слова, спочатку визначається, як правило, семантичною перебудовою, явищем, в результаті якого мовний знак (слово) в контексті художнього твору набувають відмінного від загальнонародного вживання значення чи відтінок значення. Виникають такі семантичні новостворення мовних одиниць під впливом естетичної функції мови” (Манакін, 1985, 108).

Наприклад: рос. “И с ними голубица

Красавица девица” (Пушкін, “Жених”)

“А сама-то величава,

Выплывает, будто пави;” (Пушкін, “Сказка о царе Салтане”).

В цих прикладах яскраво демонструється саме літературне вживання згаданих назв.

Поряд з літературними творами у порівнюваних мовах існує велика кількість прислів’їв, де фігурують назви птахів. Поширене вживання цих назв не є випадковістю, тому що птахи, будучи істотами, є найбільш наближеними до людини, як свідчать приклади.

Далі наведемо приклади антропоморфного використання орнітологічної лексики.

Образно-метафоричне використання назв істот є емоційно-забарвленим, і тому такі прислів'я мають особливий вплив на людину та її поведінку, так як емоційне забарвлення є однією зі сторін живого мовлення. “Похідні значення в більшості випадків переводять слово до іншого розряду, а саме — до розряду назв особи. Метафоричне перенесення при цьому ґрунтується на збігу поведінки чи характеру чи виявляється емоційно-забарвленим” (Арнольд 1966, 134). В прислів'ях за допомогою порівнянь можуть бути виражені судження чи думка, і порівняння не образить співрозмовника, до якого звертаються, тому що не конкретне порівняння, а прислів'я в цілому несе в собі головну ідею.

При порівнянні деяких прислів'їв у даних мовах можна простежити, що не завжди для вираження одного і того ж самого змісту використовуються однакові назви птахів. Порівняймо: *рос.* “Всяк кулик своє болото хвалит”, *укр.* “Кожний кулик до свого озера звик”, *нім.* “Jeder meint, sein Kuckuck sei eine Nachtigall” (дослівно: кожний гадає, що його зозуля соловей); німецький варіант прислів'я ближче до російської мови, а інше *нім.* “Was dem einen seine Eule ist dem anderen seine Nachtigall” (дослівно: що одному сова, іншому соловей) ближче до українського варіанту.

В *нім.* мові слово *соловей* вживається як порівняння з розумною і здібною людиною. Наприклад, в *рос.* мові прислів'я “Не учи ученого” є ближчим до українського “Не вчи вченого їсти хліба печеного”, а в *нім.* мові “Er will die Nachtigallen singen lehren” (дослівно: він хоче вчити солов'їв співати) відрізняється використанням інших слів, але головна думка при цьому зберігається.

В *рос.* мові, наприклад, *ворона* асоціюється з неухажною і безглуздою людиною, а в *нім.* мові в такому контексті вживається слово *гуска*. Наприклад, *рос.* “Ворона за море летала, а ума не достала” — *нім.* “Flog' eine Gans über's Meer käm eine Gans wieder her” (дослівно: якщо полетить гуска за море, повернеться назад знову гускою). Наприклад, назви *горобець*, *голуб* мають як збіжності, так і розходження використання у поданих мовах: *рос.*

“Лучше синица в руках, чем журавль в небе” співпадає з українським варіантом, але має розбіжності з німецьким: *нім.* “Besser ein Sperling in der Hand als eine Taube auf dem Dach” (дослівно: краще горобець у руці, ніж голуб на даху).

Якщо порівняти рос. прислів'я “Без труда не вытянешь и рыбку из пруда” з німецьким, то в цьому випадку знову зустрічається образ *голуба*: *нім.* “Tauben fliegen einem nicht gebraten ins Maul” (дослівно: голуби не залетять нікому жареними в рота).

Часто в порівняннях в рос. і укр. мовах про людину з досвідом зустрічається вислів “стріляний або старий горобець”, який знаходить своє вживання і в німецькій мові: *рос.* “Старого воробья на мякине не проведёшь” — *нім.* “Alte Sperlinge sind schwer zu fangen” (дослівно: старих горобців тяжко впіймати”). Але закономірно існують і розбіжності в даних мовах: можна навести такий приклад — *рос.* “Видна птица по полёту” — *укр.* “Пізнати ворону по пір'ю” — *нім.* “Den Hahn kennt man beim Kamm” (дослівно: півня пізнають по гребеню); кожний з поданих прикладів має власний зміст щодо вираження даної думки.

Проаналізувавши всі вище наведені приклади, можна простежити певні особливості вживання тої чи іншої назви птахів у порівнюваних мовах, де поряд з розбіжностями існують і співпадання. Отже, мови існують не відокремлено, а у взаємодії, виявляючи спільне і відмінне у своїх лексико-семантичних системах, і при цьому мови і народи зберігають свої культури і традиції.

Література

1. Арнольд И. В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика её исследования. — Л., 1966.
2. Гумбольдт В. Избранные труды. — М., 1984.
3. Манакин В. Н. Эстетическая значимость языковых единиц // Русское языкознание. — Вып. 10. — К., 1985.